

Taterleiren i Vikvarvet

Fra utstillingsplansjene på Taterleiren

Bakgrunnen for denne utstillingen er at Selbu kommune i 2006 fikk i gave et hus som tidligere har stått i taterleiren i Vikvarvet. Leiren eksisterte fra ca 1939-1959/60. Huset ble gitt av Brit Overvik Renå. Det var hennes foreldre som i sin tid overtok huset etter at leiren ble nedlagt. Huset ble flyttet på en traktortilhenger til deres tomt, ca 800 m fra leiren. Der har det vært brukt som uthus til det nå altså igjen står i nærheten av opprinnelig plassering. Huset er i dag plassert på tomta til Selbu kommune, som kjøpte den i 1956 for kr 3250 av Magnus A. Lysgård.

Taterleiren i Vikvarvet besto av seks/syv bolighus, stall, utedo og danseplatt. Huset som i dag står her er det eneste huset som er bevart. På det meste bodde her 50-60 innbyggere. Leiren het "Furuli/Furuly", men på folkemunne ble den kalt for "Fredrikstad". Kilder forteller at navnet oppsto mest sannsynlig av den grunn at mange av beboerne het Fredrik og Fredriksen.

Utstillingen omhandler de lokale forholdene rundt leiren. Utstillingsplassen er begrenset, og derfor er det fokusert på taternes forhold til nære naboer i grenda og til bygda for øvrig. Den norske stats slette behandling av tatrene og taternes forhold i Norge generelt, blir ikke gjenstand for behandling. Temaet er for omfattende og kan erverves via andre kilder, eks. Glømdalsmuseet og utstillingen *Latjo Drom*. Tatrene/Romanifolket og sigøynerne/Romfolket er begge reisende folk og har levd av å selge varer og tjenester til den fastboende befolkningen. Imidlertid er det to ulike etniske folkegrupper med ulik kultur og språk.

I all hovedsak bærer skriftlige og muntlige kilder preg av at det var et godt forhold mellom tatrene og de nærmeste naboene i grenda. I dag 2010, ca 50 år etter leiren forsvant, er det i hovedsak mest positive minner å høre fra nære naboer og tidligere beboere i leiren. Til forskjell fra mange andre steder i Norge hvor tatrene ble fordrevet og uønsket av bygdefolket, så fikk tatrene i Selbu kjøpe

både hus og tomter av Vikvarvingene. De fikk hjelp og støtte av nære naboer til å etablere seg, og de fikk også låne/leie stallplass til hestene. Tatrene i Selbu ble respektert som et annerledes folk, og var et fargerikt innslag i grenda. Flere av naboene strakk ut en hjelpende hånd når det trengtes, og tatrene fikk sine gode støttespillere i flere av de nærmeste naboene. På mange måter ble tatrene integrert i bygdelivet og var med på dugnader og styre og stell i grenda.

Taterhistorien er imidlertid et følsomt tema, og det er ikke til å unngå at historien også har sine skyggesider i kommunen. Dette viser seg blant annet i kommunal saksgang. For at historien skal bli mest mulig nyansert har det derfor vært viktig også å belyse disse forholdene.

Mange har bidratt til at denne utstillingen har blitt en realitet. Uten hjelp og bistand hadde det ikke vært mulig å gjennomføre dette prosjektet. Det har vært velvilje å møte over alt. Folk har bidratt med historier, minner, bilder, artikler, viser, dikt, gjenstander, intervjuer, avisutklipp og offentlige dokumenter. Et betydelig arbeid er lagt ned for å gjenkjenne personer på fotografier samt å kvalitetssikre og å innhente opplysninger. Artikler og skriftlige kilder er korrekt gjengitt med tillatelse fra artikkelforfatterne. Personlige historier og fortellinger er basert på samtaler og intervjuer i perioden april 2010-mars 2011.

Tusen hjertelig takk til:

Brit Overvik Renå og Kåre Renå, Brit Kjøsnes *Brenn*, Kari Kvello, Ivar Sverre Kulseth, Ingeborg Grønseth, Asbjørn Overvik Solberg, Kristian Overvik, Randi Guldseth, Oddbjørn Kjøsnes, Narve Rognebakke, Jon S. Sæther, Gerd Slind, Bjørg Alsethaug, Erik Sæther, Bjarne Aftret, Solveig Borseth, Per Alfred Aune, Inger Kjølmo Kristiansen, Vikvarvet IL, Bjarne Lein, Bjørn Eidem, Jostein Moslet, Siv Berggård, Selbu kirkekontor, Selbyggen, Selbu-trykk AS, Anne Marie Larsen, UBIT – Universitetsbiblioteket i Trondheim, Museumsfaglige tjenester Trøndelag Folkemuseum, Frode Gimnes Oliversen, Hilda Marie Lysgård Halvorsen, Hilmar Halvorsen, Hilda Krestine Fredriksen Lysgård, Oliver Lysgård, Tommy Lysgård, Ole Jonny Fredriksen, Nils Karl Fredriksen, Tommy Smith Fredriksen. Økonomisk støtte fra: Romanifolkets/taternes kulturfond – kr 150.000, Norsk Kulturråd – kr 30.000.

Som prosjektansvarlig og faglig ansvarlig for utstillingen, har jeg etter beste evne forsøkt å framstille historien sannferdig og nyansert slik jeg har oppfattet den i intervjuer og samtaler med naboer, tidligere beboere og etterkommende slekt. Jeg har prøvd å kvalitetssikre og dobbeltsjekke opplysninger så langt det har latt seg gjøre. Dersom det likevel har skjedd at ting har blitt missforstått og feilaktig framstilt, vil jeg på det sterkeste beklage dette.

En viktig del av Selbus kulturhistorie har nå blitt løftet fram i lyset takket være engasjementet til befolkningen i grenda og tidligere beboere i leiren samt etterkommere av disse. Det er å håpe at dette viktige kulturminnet blir tatt vare på og respektert i framtiden.

Selbu 2011

Prosjektansvarlig

regionkonservator Birgitta Odén

Tatrene i Norge har fått sin nasjonale historie fortalt på Glomdalsmuseet med utstillingen ”Latjo drom”, som kan oversettes med god tur eller god vei. I tekstkatalogen til utstillingen er det en skildring av taterleiren i Vikvarvet, skrevet av Asbjørn Overvik. Han vokste opp på Solberg som en av de nærmeste naboene til leiren. Familien hadde god kontakt med tatrene.

TATERBYEN ”FREDRIKSTAD”

Taterbyen ”Fredrikstad” vokste fram i Selbu i Sør-Trøndelag under 2. Verdenskrig, da taterne ble forhindret i å reise på grunn av den tyske okkupasjonen. Dette er et godt eksempel på hvordan taterne og de bofaste levde harmonisk sammen. Teksten under er hentet fra minneplaketten som grendefolket har satt opp på tuftene etter taterbyen Fredrikstad.

Asbjørn Overvik forteller:

”Det var her den lå, taterleiren som i krigsårene 1940-45 og utover i femti-årene var en både rik og variert fargeklatt i vår lokale historie her i Vikvarvet. De tyske okkupantene var ute etter taterne under krigen, og om taterne ikke kunne vise til et fast bosted, så ble de blant annet nekta de viktige rasjoneringskortene. Og det var ingen spøk i de tider. Og slik gikk det til at Nils Fredriksen som den første, kom med familien sin og Blakken, og fikk kjøpt seg et lite jordstykke og et stabbur som han satte opp som bolig. Dermed var Fredrikstad by anlagt her i grenselandet mellom Overvik og Samstadgrenda.

Navnet Fredrikstad ble nok til på folkemunne fordi Fredrik og Fredriksen var i flertall i navnerregisteret. Men det fulgte snart flere etter. Det kom både Lysgård, Aleksandersen, Nilsen og Johansen. Alle med klangfulle fornavn og klengeavn. For det meste sto det sju hus i leiren, og det overvintret opptil 60 tatere her på det

meste.

Husene var bur og eldhus som de fikk tak i rundt i bygda, og selv om det nok var kummerlig og spartanske forhold, så var det alltid en viss orden både i husene og i ”bygatene”. En god del tuskhandel og klokkebytter ble bedrevet i sene kveldstimer, og en og annen høylytt fest kunne det også bli. Mange fastboende fant veien hit for å gjøre en handel. Ellers drev taterne en utstrakt blikkenslagervirksomhet og flinke håndverkere var de. Både visper og øser, spann og takrenner ble produsert her i krigsårene. Det kom godt med, for slikt fantes ikke i butikkene under krigen.

Ungene som vokste opp i Fredrikstad, fikk sin skolegang på Vikvarvet skole i lag med grendas øvrige skolebarn. Nye verdensborgere ble født her, godt assistert av bygdas jordmor, ”søster Marit”. Hun var den som tok ansvar for at det helsemessige ble tatt godt vare på også her. Litt av en begivenhet var det også da fire brudepar fra Fredrikstad ble gift i Selbu kirke på samme dag.

Ellers var taterne aktivt med i det som foregikk i grenda. De var med i vegstyret for Overvikvegen, og når Vikvarvets forbruksforening hadde sine årsmøter møtte de flittig opp. Her på ”foreninga” hadde de sin handel, og mang en melkeliter og andre matvarer ble båret bakkene opp til leiren i disse årene. Bestyrer Fuglem var for øvrig en som hjalp taterne over mangt et knipetak når det røynt på som verst.

Nå er både husene og taterne borte. La oss derfor ta vare på tuftene og minnene. Og roer du deg ned en stille sommerkveld, kan det godt hende du hører granene rundt plassen hviske seg imellom om en svunnen storhetstid. En tid det var liv og røre her, og der både Smask og Snus, Sander og Frida sprang omkring og lekte rundt husnovene på Fredrikstad.

Randi Guldseth (Overvik).

Randi minnes at det kom en tater til hjem til dem utpå vårparten en gang før de skulle ut på reise og spurte moren til Randi om hun ikke hadde noe hun ville selge. Det eneste moren hadde var en tynn gullring, og den ville hun gjerne ha så og så mye for. Tateren tok med seg ringen, og utpå høsten, første dagen etter at de var kommet hjem igjen, kom han og leverte pengesummen de var blitt enige om.

Björg Alsethaug vokste opp på Hårstadengene. Hennes far Jonh P. Kulseth var snekker med eget verksted. Björg husker godt at tatrene ofte var innom farens snekkerverksted.

Ivar Kulseth (f. 1936) vokste opp på Solstad som nr. 2 i en søskenflokk på tre. Hans foreldre var Kristian Johan Ingebrigtsen Kulseth (1902-1974) og Oline Eliasdatter Krogstad. Kristian Kulseth var skomaker med verksted hjemme i Vikvarvet. Han hadde jevnlig kontakt med tatrene og Ivar minnes flere episoder:

Kristian Kulseth

Utdrag fra artikkel i Jul i Neadalen 2009. Hele artikkelen er gjengitt på plansje TIDEN ETTER 1960.

Far og taterne

”Som jeg har nevnt i tidligere innlegg i Jul i Neadalen drev far verksted i Vikvarvet, og for taterne som også var håndverkere og ”næringsdrivende” - var det kanskje naturlig at de kom på besøk. Nils Fredriksen, som var den første som bosatte seg ”oppå Sveom” var ofte innom, og en dag jeg kom hjem dro han potetalen med far som ”styrmann”. De kom godt over ens. Også ”etterkommerne” etter Nils var jevnlig på besøk på verkstedet. Far likte å handle litt med taterne, det var nok mest en form for sport tror jeg, til mors store fortvilelse. Men det var ikke sjelden de kom for å reparere skoene sine eller seletøyet til hesten. Da kunne de sitte i verkstedet og jobbe, her hadde de verktøyet og materiellet de trengte. I dag ville vi si det var en vinn vinn situasjon, far fikk litt social kontakt – taterne fikk ordnet sakene sine på en rimelig måte.

Et år – jeg var kanskje 10 – 12 år kjøpte far et kjempefint armbåndsurs til meg av en tater. Det skulle være verdens beste ur! Det var svart tallskive med gulltall og gullkasse. Jeg fikk armbåndsuret satt på venstre hånda, du verden for en opplevelse!. Ute på gårdsplassen gikk jeg bare rundt meg sjøl og tippet på viserne som flyttet seg rundt på skiva. Nåvel, etter en stund ble det vel litt fotball og annen lek, og klokka ble glemt. Men plutselig fikk jeg se at alle viserne lå nede ved 6-tallet. De hadde

ramlet av spindelen. Jeg løp inn i verkstedet og viste fram klokka. “Jasså, jeg ble lurt igjen”. Dermed tok far av glasset, satte viserne på spindelen og klemte de fast med ei tang. “Nå sitter i allfall viserne fast”.

Så hengte han klokka opp på en spiker på veggen i verkstedet. “Der får den henge til det kommer noen og vil kjøpe den”, sa han, og jeg måtte gå ut igjen uten klokke. Gleden varte i underkant av en time! Ja, så hang den der da. Det ene året etter det andre. Flere tatere var innom og ville kjøpe, men nei, den var ikke til salgs! Det var arvegods! Etter mange, mange år kom det en tater innom og han fikk se klokka som hang på spikeren. Tateren gav seg ikke, denne måtte han få kjøpe. Etter en del akkeder- ing ble far og tateren enige om prisen. Far var veldig godt fornøyd om kvelden. Endelig hadde han fått tatt igjen etter flere mislykte “forretninger”. Klokka tateren kjøpte var skrap. Neste dag kom en annen tater innom. Han holdt på med noe loddearbeid, men dessverre hadde loddebolten gått i stykker. *Du, Kristian, du skulle ikke ha en loddebolt å låne meg til i morgen kveld?* Joda, far hadde en nesten helt ny elektrisk loddebolt og denne fikk tateren med seg. Far så verken loddebolten eller tateren mer. “Så ble det tap på klokkehandelen denne gangen også da”, var kommentaren da han skjønnte han var lurt. Men forretninger er forretninger – ingen sure miner for det.

Taterne som bodde på ”Fredrikstad” i Vikvarvet under og i årene etter 2. verdenskrig, levde bl.a. av å selge blikkenslagerarbeid. Takrenner var et ettertraktet produkt under og like etter krigen, likeså kjøkkenredskap i trådvarer som visper og auser i ulike formater. Litt klokkehandel ble det vel også, om ikke dette gav de helt store inntektene. Produksjonen ble frambudt til salg i grendene i Selbu samt på de sommerlige reiser utenbygds. På verkstedet hos far hendte det at en handel mellom taterne og far ble avgjort, og da han skulle ha takrenner på huset i Vikvarvet,

som var oppsatt i 1940/41, ble det til at han bestilte renner og nedløp av Lysgård, Fredrik- sen, Alexandersen eller hva nå tateren het. Det var gjort avtale om antall meter renner og nedløpsrør til fastsatt pris. Det var bare det at da tateren kom med varene, var far borte. Mam- ma tok i mot, men som den nøyaktige damen hun var, tok hun fram tommestokken og målte opp rennene og nedløpsrørene. Da viste det seg at det manglet flere meter på det som var avtalt. Her ble det selvsagt ikke noe penger å få. Først renner og nedløp etter avtale, deretter oppgjør. Far var nok glad at han ikke var hjemme. Ellers ville nok tateren ha fått oppgjør, der og da, noe oppmåling ville nok ikke far ha tatt seg tid til. Noen dager etter kom tateren med det som manglet og oppgjøret fant sted.

Et juleminne

I mange år under og etter krigen var det tradis- jon å samles til juleselskap hjemme på gården Krogstad, mammas barndomshjem. Bestemor Ingeborg, onkel John og tante Helga bodde på gården, og hit kom de utflytta søstrene med familie. En ettermiddag kom det tatere til gards. ”No kjem de´ vikvarvinger”, sa Jo, han kunne være underfundig og spøkefull. Inn kom det en to – tre damer som hadde trådvarer, visper og auser i mange varianter buntet sammen som et hele. Det var fast pris på bunten. Det ble livlig i stua. Det ble akkeder- ing om pris. Til slutt ble de enige, og bestemor og Helga kjøpte en bunt. Tante Brynhild fra Trondheim kjøpte og Kar- oline skulle ikke være dårligere, så hun kjøpte seg også en bunt med visper og auser. Da turen kom til mamma Oline, tok far ordet og mente at som vikvarving og nabo måtte hun få kjøpe varene mye billigere enn de andre. Etter en del snakk fram og tilbake fikk mamma hele bunten gratis! Det ble stort oppstyr i stua, men handel var handel og taterkjerringene gikk glade og fornøyde ut. Det ble en svært morosam stund i stua etterpå. Det var ikke fritt for at noen følte seg lurt!”

HANDEL OG HÅNDVERK

Tatrene har til alle tider livnært seg av handelsvirksomhet og solgt varer og tjenester til de fast- boende. De var dyktige håndverkere, og særlig var blikkenslager et vanlig håndverk som var lett å utføre på reiser. Materialene var billige og verktøyet besto av klubbe, blikksaks og loddebolt - redskaper som var enkle å frakte med seg. Flere av mennene i taterleiren var blikkenslagere, noe som bekreftes av kirkeboka i Selbu. Et annet yrke, som er oppgitt i kirkeboka, er hestehandler. Hesten var meget viktig for tatrene. Før hesteforbudet kom i 1951, var hesten helt uunnværlig for at de skulle kunne reise. Tatrene var meget hestekyndige, og de benyttet seg av sine kunnskaper blant annet i handelsøyemed. Hestehandel foregikk på ulike markeder over hele Norge, og her møtte tatrene opp for å gjøre en god handel. Flere har fortalt at de kan huske at det foregikk hestehandel i leiren. Tatrene i leiren var også dyktige til å lage redskaper av tråd. Ellers handlet tatrene med klok- ker, kniver, diverse sysaker og broderier. De drev også byttehandel med de fastboende og utførte ulike former for tjenester i bytte mot varer.

Kjøp og salg

Tatere som solgte visper og kniver.

Av Inger Kjølmo Kristiansen.

Det hendte det kom tatere te gards da jeg var lita jente og bodde på Mosletta i Selbu. Jeg husker en gang, vi satt ved kjøkkenbordet en hverdag og spiste middag, da det banka på døra. Da min mor sa ”kom inn” steg ei farger- ik dame over dørstokken og kom inn. Ho messa ”Guds fred i huset” og da ho så at vi satt og spiste, sa ho ”Signe maten”. Hun fikk satt fram en stol og ble bedt å sitte ned. Da så mor satte ei skål med riskrem frampå bordet (rester etter risengrynsgrøten fra dagen før, blanda med litt krem) og ei mugge rød saus, sa taterkjerring; ”Hva har du for noe lekkert der frue?” Men da ho fikk servert ei skål av desserten, falt nok ikke kvardags-luksusen vår i smak. Ho smakte på ei skei før ho skyva tallerken fra seg og sa; ”Jeg er nokså mett jeg da”.

For oss ungan var slike besøk, både spennende og eksotisk. Jeg stirra nok mer enn pent var på dette fargerike og fremmedartede eksemplaret av taterslekten. Vidt skjørt i gilde farger, Et rødrosset tørkle var knytta bak på det lange blåsvarte håret. Store øreringer og ei sølje med lekter, som blinka på brystet. Brune, ring-be-

satte fingre og mange armbånd som klirra, når hun gestikulerte med hendene. Hun var vær- bitt av sola og jeg husker hun snakket ”rart” norsk. Ut av ei stor veske hun hadde på fanget, drog hun opp visper laget av ståltråd og duker med påtrykt mønster, som hun ville selge. Hun kunne både smigre, trygle, be og gråte for å få solgt varene sine, og det var nok mor som ble mest utsatt for kjøpepresset hennes. Tror mor kjøpte en visp for å få henne til å gå. De had- de ikke noe i mot omstreiferne heime, men de syntes nok de kunne være vell pågående som selgere. Det var kjent at taterne både kunne ”ganne og kaste vondt” på folk, så det var best å holde seg inne med dem.

Og så var det ”Lang Kal”. Han solgte kniv- er og takrenner. Han var lang og mager, var mørk i ansiktet og hadde en stor bart. Han røykte pipe, hadde en gammel sekk på ryggen og en stor kniv i beltet. Vi hadde hørt at han var skummel hvis han ble sint og at han drakk brennevin. Mor var redd ham. Spesielt dersom han kom til gards mot kvelden, så fryktet hun at han kunne finne på å legge seg på låven for å sove, slik at hun kunne gå seg på ham når hun skulle kaste ned høy til dyra.

Noen av naboene

Myrvang, GNR 134/5 (Burshaugen)

Beboere: Marit (1905-1982) og Trygve Thomassen Overvik (1903-1962) med barna Thoralf Jarle (f. 1929) og Randi (f. 1935, gift Guldseth).

Solberg, GNR 135/10 (Svea)

Beboere: Serina (1895-1941) og Johan Arntsen Overvik (1896-1934) med guttene Asbjørn (f. 1925), Sverre (f. 1928) og Kristian (f. 1931).

Østvik, GNR 135/6-8

Beboere: Ole Nilsen Overvik (1916-1983) og Inga Nikolausdt. Vold (1917-1990), dattera Brit Nelle Overvik (f. 1942) og besteforeldrene Nils Johnsen Overvik (1905-1947) og Martine Jørgensdatter Lorås (1886-1969).

Grånli GNR 137/10

Beboere: Peder Pedersen Aune og Helga Halvorsdt. Mogård med sønnene Per Alfred (f. 1940) og Harald Bjarne (f. 1945). Bror til Peder, Ole Pedersen Aune bodde også på bruket.

Nybakken GNR 136/18

Beboere: John Eriksen Sæther (1898-1987) og Gunhild Johansdt. Brobakk (1905-1987) med barna Magnar Kolstad (f. 1924), Gunvor (f. 1926), Valborg Elfrida (f. 1930), John Georg (f. 1932), Tormod Magne (f. 1936), Einar Ingemann (1939-1940), Einar Ingemar (f. 1940) og Sigurd Johan (f. 1944).

Solstad, GNR 135/19

Beboere: Oline (f. 1908) og Kristian Ingebrigtsen Kulseth (1902-1974) med barna Ingrid Eldbjørg (1932-39), Ivar Sverre (f. 1936) og Ingeborg Elisabeth (f. 1948).

Tre eiendommer var eid av tatere. Den nordligste tomta, GNR 134/23, ble kjøpt av Magnus A. Lysgård. Nabotomt, GNR 134/19, var eid av August og Anna Lysgård. Søndre eiendom, GNR 134/20, var eid av Nils O. Fredriksen.

Brenna, GNR 135/11

Beboere: Målfrid (1908-1991) og lærer Olav Pedersen Overvik (1901-1984) med barna Kari (f. 1930, g. Kvello), Per (f. 1934), Brit (f. 1939, g. Kjøsnes) og Modulf (f. 1953).

Samstad, GNR 138/1 (Nordigarden)

Beboere: Jon B. Hoem (1878-1960) og Ingeborg Halvarsdt. Kulset (1878-1957) med sønnen Hilmar (f. 1902-1974). Ekteparet hadde 14 barn.

Minner fra Brit Overvik Renå:

"I dyrevernloven av 1951 kom det forbud for omstreiferne å eie hest. Dette gjorde tilværelsen svært vanskelig, hestehandel var livsgrunnlaget og hesten var familiens framkomstmiddel. Mens de hadde hester, hadde de hver høst 2 eller 3 hester i sommerfjøset vårt. Gardbrukerne ventet med å kjøpe hest til tatrene kom om høsten, salget gikk som regel fort! Når hesteholdet ble forbudt, ble livsgrunnlaget revet bort. De ble etter kvart blikkenslagere og satte opp takrenner og liknende, drev med salg av klokker, blonder, sysaker etc."